

Dragan Melkus, Pejzaž sa stablom
Dragan Melkus, Landscape with tree

Oto Švajcer

Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu
 Odjel za povijest umjetnosti
 (vanjski suradnik)

Izvorni znanstveni rad
 predan 9. 2. 1989.

Slikarstvo Dragana Melkusa (1)

Slikarski opus Dragana Melkusa u svojem kvantitativnom opsegu nije još dovoljno poznat, jer su mu slike razasute po privatnom vlasništvu, a samo je manji dio ostao sačuvan u našim galerijama i zbirkama. Najveću zbirku njegovih radova posjeduje dr. Mirna Flögel u Zagrebu, zatim je 6 slika u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici te po jedna u Modernoj galeriji u Zagrebu i Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku. Na temelju pristupačnih izvora uspjelo se utvrditi opus od preko 150 radova, od toga stotinjak ulja, oko 30 pastela i nešto akvarela i crteža olovkom, ne računajući ovamo crteže perom (tuš), radene za opremu knjiga i ilustracije, kojih je nekoliko stotina. Izvori za utvrđivanje tog opusa ponajprije su slike iz navedenih zbirki, dok ostale poznamo po nazivima iz novinskih članaka, kritika i reprodukcija objavljenih u raznim časopisima.

Vremenski bismo Melkusov opus mogli smjestiti u dva razdoblja: u razdoblje boravka u Münchenu od 1880. do 1892. i u razdoblje od 1892. do 1917, tj. do godine njegove smrti. To drugo razdoblje obuhvaća njegov povratak u zemlju i službovanje u Sremskoj Mitrovici, Vukovaru i Osijeku. Izostavljamo njegov početak slikarskog školovanja u Beču na Kunstgewerbeschule (4 semestra), jer o njemu znamo vrlo malo, gotovo ništa.

Melkus je počeo rano izlagati. Još za studija na Münchenskoj Akademiji, kao stipendist zagrebačkog poglavarstva, kasnije Zemaljske vlade u Zagrebu, slao je svoje slike u Zagreb, poglavito sa svrhom da pokaže svoj uspjeh u školovanju i tako opravda primljenu stipendiju, jer, kako čitamo u »Narodnim novinama« od 14. kolovoza 1883, »gosp. predstojniku Vončini služi na čast, da očinskom brigom pazi na svoje pitomce i da traži od njih stroge dokaze na šta su potrošili godinu«. Najčešće je izlagao, po tadašnjem običaju, u izlozima zagrebačkih trgovina, od kojih se spominju trgovina rubljem »Crolatar« u Dugojoj ulici, trgovina »Eisenhut i Stiassny«, trgovina papira »Hühn« u Ilici, »Bothe i Ehrmann« u Ilici, a izlagao je i u Strossmayerovoj galeriji, pa i u dvorani Zemaljske vlade. Izlagao je katkad i dvaput godišnje u Zagrebu.

Ako se upitamo kakve su bile slike što ih je tada radio i izlagao u Zagrebu, treba prije svega imati na umu njegovo Münchensko školovanje, tj. da su mu profesori bili Gaibler, Löfftz i Lindenschmidt ml., profesori od ugleda među tamošnjim mladim slikarima, od kojih je cijenjen bio Lindenschmidt. Zatim treba spomenuti njegove dodire sa slikarima Gabrielom Maxom i Franzom v. Stuckom. Utjecaji brojnih škola, Pilotya, Liera, Dieza (čiji je dak bio Löfftz), zatim Leibla i njegova kruga (Ch. Schucha, W. Trübnera), povijesne teme, žanr-pričori, portreti, mrtve prirode, pejzaži, prodor novih smjerova, upoznavanje francuskog slikarstva preko mnogih njemačkih slikara koji su boravili u Parizu (plenerizam, impresionizam), bile su preokupacije u Münchenskoj slikarskoj sredini, no iznad svega je ostala kao konstanta temeljita slikarska izobrazba učitelja na Akademiji, po čemu je München dobio i naziv »visoke škole slikanja«. Čista slikarska vrijednost, ono »kako« sve je više cijenjeno od onog »što«, dakle zanat nad sadržajem, premda je sadržajna strana slike (u smislu naracije) još uvijek bila veoma utjecajan čimbenik kod velikog dijela publike, kojem se niti Melkus u to vrijeme nije mogao odrvati.

U kojim se okvirima kretalo njegovo slikarstvo za vrijeme Münchenskog školovanja, kakvim je slikarskim i tematskim preokupacijama tada bio zauzet, o tome nam dosta uvjerljivu sliku pružaju kritike i novinski osvrti zagrebačkog tiska, koji je redovno pratio njegova tamošnja izlaganja.

Prve svoje slike šalje u Zagreb 1881, dakle tek što je počeo studij na Akademiji. S izlaganjem u Zagrebu nastavlja redovno do 1887, a poslije te godine njegovo se ime više ne pojavljuje

Sažetak

Članak se ograničava samo na Melkusovu aktivnost kao slikara, iako se ona proteže i na književnopedagogički rad, a taj udio u cjelokupnom njegovu djelovanju nije bio malen.

Kronološki možemo njegov slikarski opus podijeliti na dva razdoblja: na razdoblje školovanja i boravka u Münchenu te na razdoblje provedeno u zemlji, tj. od 1880. do 1892. i od 1892. do 1917, do godine njegove smrti u Osijeku. Prvo razdoblje poznamo po izvještajima u novinskom tisku, osobito zagrebačkom (1881-1887), i po dvije slike: Djevojka s rukom na prsima (iz zbirke dr. Mirne Flögel, Zagreb) i Kovač (iz Moderne galerije u Zagrebu).

Razdoblje od 1892. do 1917. možemo također pratiti po izvještajima iz novina i časopisa, no ponajbolje iz zbirke dr. Mirne Flögel, najbogatije kolekcije Melkusovih radova u zemlji.

Münchenski period kreće se uglavnom u okviru žanr-slikarstva tradicionalnog akademskog načina. Taj način, tematski i izvedbom, Melkus nastavlja i prvih godina po povratku u zemlju, ali se sve više okreće pejzažu, promatranju i doživljavanju prirode, posebno u fenomenu njezinih mijena, dnevnih i godišnjih. Sve se jače očituje njegovo priklanjanje ugodajnom pejzažu, ne težeći toliko za njegovim realističkim prikazom koliko za izražavanjem svojih raspoloženja, među kojima kao da elegična prevladavaju. Nazivi mnogih njegovih pejzaža i njihovi motivski sadržaji to potvrđuju (Sutoni, Jutra, Izmaglice, Jesen, Zima i sl.).

Melkus je izvan likovnih zbivanja u metropoli hrvatskog slikarstva u Zagrebu. U njemu više oživljavaju dojmovi i reminiscencije s Münchenskog školovanja i tamošnjih događaja s tragovima utjecaja secesije (Jugendstila), što je očito ne samo na mnogim njegovim uljima i pastelima nego ponajviše na njegovim ilustracijama i opremi knjiga.

Dragan Melkus, Djevojka s rukom na prsima
Dragan Melkus, Girl with her hand on her bosom

u zagrebačkim novinama.² Izlagao je pretežno ulja i nešto pastela. Bili su to portreti, aktovi, studije glava, te žanr-scene, koje su tada u njegovu radu zauzimale vidljivo mjesto. Sadržaje tih slika možemo razabrati iz nekoliko karakterističnih naslova: *Baka i unuča*, *Dječak u slami*, *Starac*, *Glava djevojke*, *Starica*, *Kapucin*, *Djevojka s rukom na prsima*, *Starac-učenjak*, *Starac u baret kapi*, *Kuharica s pečom na glavi*, *Zadnji oproštaj*, *Osveta cvijeća*, *Vašar na selu*, *Starost i mladost*, *Odaliska*, *Prosjak*, *Kovač*, *Prelja* i sl.

Kako vidimo, prevladavale su slike s prizorima iz dnevnog života, portreti starijih ljudi, motivi narativne prirode i anegdotskog sadržaja u duhu akademskog žanr-slikarstva. Novinski izvještaji opisuju i neke od tih slika. Tako se, primjerice, za sliku *Osveta cvijeća* kaže da »predočuje djevojku kako spava otkrivenih grudiju, a nad nju se savija cvijeće, koje ju hoće da omami i uspava zauviek«,³ a za sliku *Odaliska* pak: »Mlada žena u razkošnu odielu legla na divan, podbočila rukom glavu te se zamislila.«⁴ Isti izvjestitelj daje za sliku *Starost i mladost* sljedeći opis: »Siromašna starica sjedi na klupi kraj tarabah, iza kojih se vidi crkva i još nekoliko zgrada, a pokraj starice naslonilo se nevino diete te se igra suvim listićem. Jesenjsko doba i ozbiljna okolina dobro su udešeni prema samom prizoru.« Za *Prosjaka* utvrđuje: »To je pravi tip našeg prosjaka ... sva je pozornost stavljena na oko, koje je u istinu puno života, te iz kojeg se može čitati prošlost tog prosjaka.«⁵ Uz dirljiv sadržaj mnogim slikama nije manjkao niti sentimentalni ton. No i o načinu izvedbe nekih slika, o tehničkom postupku, možemo ponešto saznati iz tih novinskih opisa. Prilikom izlaganja kod »Crnolatara« 1882. kritičar⁶ uvršava Melkusa u »impresionističku« školu, »koja predmet samo ovlaš, po prvj

impresiji dočarava na platno«. Slika *Starac* izrađena je »rafiniranom tehnikom, kod koje se naime golo platno i druge slučajnosti zgodno uporabljaju«. ⁷ Za glavu neke starice smatra recenzent da bi trebala biti plastičnija, dok je izložena glava djevojke u »pastoznoj izvedbi«. ⁸ Tehničku stranu triju žena izloženih u papirnici »Hühn« karakterizira »sigurna obrada i uspjela raspodjela svjetla i sjena, kao i tanani nanos i kompozicija boja, zatim snažno i sigurno vođenje kista, koje ukazuje na veliku marljivost mladog umjetnika koju polaže na tehničku izobrazbu«. ⁹ Značajna je konstatacija za sliku *Kuharica s pečom na glavi*, naime da je ta mala sličica »vrlo originalna radnja, na kojoj se vidi da Melkuš u sasvim podpunu svjetlu, s vrlo malo protivnostih, dakle najmanjimi sredstvi ipak polučuje moćan utisak naravne istinitosti. Ovaj način kako je ta slika shvaćena i izrađena zove se francuski naturalizam. Tko ovim načinom sliku shvatiti i izraditi umije, znakom je, da je on i svladao poteškoće, od kojih najveći dio posrne, te da je dopro do onog mjesta, odakle mu se ukaže lijepa budućnost.« ¹⁰ Za već spomenutu sliku *Odaliska* ističe se živi kolorit. »Sve je vrlo bujno na toj slici, te je očevidno da nam je slikar hotio pokazati, da su neopravdane one primjedbe, da Melkus uvijek rabi sive i zagasite boje i da mu se u slikah u obće vidi da naginje ponešto na žalobno.« ¹¹

Dvije slike iz tog razdoblja: *Djevojka s rukom na prsima* (zbirka dr. M. Flögel, Zagreb) i *Kovač* (Moderna galerija, Zagreb) pružaju nam mogućnost da na njima prosudimo slikarski i zanatski domet Melkusova rada tog perioda. Prva slika, za koju je nepotpisani izvjestitelj novina »Agramer Zeitung« od 20. ožujka 1884. napisao da prikazuje »djevojku s rukom pritisnutom na grudi, efektno obigranu svjetlošću što dopire iz pozadine«, rađena je u duhu akademskih portreta sa svjetlom neutralnom pozadinom i likom mlade djevojke u tamnoj haljini. Svjetlo (ateljersko) dopire s prednje strane, zaustavlja se na čelu i licu, na dijelu prsa do dekoltea i na desnoj ruci, te stvara zanimljivu igru sjena na licu, što omogućava jaču modelaciju i vrlo suptilno oblikovanje desne ruke, osobito prstiju s puno senzibilnog nerva. Siguran crtež i dobar postupak s raznolikim stupnjevanjem sjena, slikanim mekim podatnim kistom, odlika su te slike koja svakako zaslužuje ocjenu akademskog ranga. Istu vrijednost posjeduje i slika *Kovač* iz 1887. Lišena je posebnih slikarskih pretenzija do predočenja dobrog zanata. Za razliku od prve slike, kod *Kovača* je pozadina tamna, a lik ponešto u svjetlijoj zoni. Kolorit slike je suzdržan.

Sažimajući ove novinske citate, koji, uzgred rečeno, ujedno svjedoče o tadašnjoj terminologiji i jezičnom izricanju kritičkih sudova pri ocjenjivanju i prikazivanju slikarskih djela, može se utvrditi da se Melkus u to vrijeme kreće u duhu tradicionalnog žanr-slikarstva, da su narativnost i anegdota, često sa sentimentalnim prizvukom, prisutni na znatnom broju slika. Nadalje da dominira suzdržana skala boja u smislu tonskog slikarstva (»uvijek rabi sive i zagasite boje«), ali da je imao i smjelosti poslužiti se živim, svijetlim koloritom (*Odaliska*), kao što se nije plašio i nekih eksperimenata pri tehničkoj izvedbi, da je primjenjivao svjetlosne efekte plenerističkog obilježja na nekim slikama, da je katkad koristio lak, leteći potez kista poput impresionista, da mu je nanos boja bio povremeno pastozan, zatim opet tanan, lazuran. Bio je dakle otvoren za mnoge tehničke pothvate, no ipak uglavnom i pretežno vezan za metjerske postulate koje je naučio na Akademiji. Slikarstvo takvog sadržaja i izvedbe doimalo se građanstva, što potvrđuju i povoljne ocjene koje je najvećim dijelom dobivao za izložene radove.

Značajna je pritom konstatacija da u nizu Melkusovih izlože-

Dragan Melkus, Stablo u predvečerje
Dragan Melkus, Tree at twilight

nih slika u Zagrebu nismo mogli zabilježiti niti jedan jedini čisti pejzažni motiv!

Nisu dovoljno poznate niti proučene okolnosti zašto je nakon 12 godina provedenih u Münchenu napustio taj vedri grad i svakako jednu od umjetničkih metropola Evrope i zašto se nije smjestio u Zagrebu, gdje je obitelj graditelja Ruperta Melkusa,¹² njegova oca, tada doduše već mrtva, uživala velik ugled, nego se zadovoljio mjestom privremenog učitelja crtanja na realnoj gimnaziji u Sremskoj Mitrovici, sasvim na margini Austro-Ugarske Monarhije, daleko od Zagreba a geografski i kulturno još mnogo udaljenije od Münchena. No ostaje činjenica da je u toj Sremskoj Mitrovici proveo idućih 12 godina (1892-1904), da bi 1904. bio premješten u Vukovar, a 1910. u Osijek, ne dokopavši se Zagreba, kamo su smjerali njegovi planovi, ali mu se nisu ostvarili.¹³

Po povratku u zemlju i nakon kraćeg vremena prilagođivanja na novu sredinu i na novo zvanje učitelja crtanja, u slikarskom pogledu Melkus nastavlja s tematikom svoje münchenske tradicije. Uz restauriranje starih crkvenih slika¹⁴ bavi se uglavnom slikanjem žanr-prizora, radi pokoju figuralnu kompoziciju (nekoliko od njih i religioznog sadržaja) i poneki portret. Radi uvida u taj rad bilježimo nekoliko od tih slika: *Starica čita Bibliju* (1894), *Glava mlade djevojke* (1894), *Nimfa na kupanju* (1894), *Studija starice* (1895), *Portret Franje Gamiršeka* (1895), *U crkvi* (1897), *Na groblju* (1897), *Djevojka u crvenom kostimu* (1899), *Čika Tunja* (1903), *Samotan grob* (1903).

Nova sredina, blizina rijeke Save, okolni krajolik, a nesumnjivo i osjećaj izoliranosti sve ga više privlače prirodi, pejzažu, koji mu se odjednom otvara kao novi vidik, kao nova perspektiva, u nekom smislu i kao otkriće samog sebe. Taj obrat prema krajoliku teče u početku postupno, da bi ga kasnije sve jače zaokupio ne samo motivski nego i emotivno. Od tih ranih, sremskomitrovačkih pejzaža bilježimo ovdje: *Jesen* (1897), *Okolica na Savi* (1898), *Na obali Save* (1899), *Iz Jalije* (1899), *Zimska noć* (1903), *Večer* (1903), *Pejzaž* (1904), *Šuma zimi* (1904).¹⁵

Premještajem u Vukovar, gdje dolazi kao već poznati slavonski slikar koji je za sobom imao i neke važnije skupne izložbe,¹⁶ nastavlja, uglavnom, s već opisanom tematikom, tj.

Dragan Melkus, Pod Fruškom gorom
Dragan Melkus, Fruška gora

žanr-prizorima (*Mlada majka*, 1907; *Prije preslušavanja*, 1910), portretima (*Portret Miše Mihajlovića*, 1905), figuralnim kompozicijama (*Ribolov*, 1904; *Ribar*, 1904; *Klimentišice*, 1904), ali su najčešći pejzaži, od kojih bilježimo značajnije: *Jesen* (1904), *Motiv iz Slavonije* (1904), *Zima I i II* (1904), *Ljetni dan* (1904), *Jesen* (1904), *Noć* (1904), *Pred večer* (1904), *Put u šumi* (1905), *Mlada šuma* (1906), *Večer na Vuki* (1906), *Slavonska idila* (1906), *Na okrajkju šume* (1906), *Jutro na Vuki* (1907), *Noć u Fruškoj gori* (1907), *Zimsko veče* (1909), *Dobre vode* (1909).

Kao što je u Sremskoj Mitrovici njegov rad pratio list »Hrvatski branik«, tako to isto čine u Vukovaru »Sriemske novine«. Izvjestitelji tih novina posjetili su Melkusov atelje, zabilježili i opisali pojedine slike te iznijeli svoje dojmove. Vukovarski izvjestitelj našao je u Melkusovu ateljeu oko stotinjak slika, što gotovih što u skicama, stavljajući za pojedine slike svoje primjedbe. Tako je slika *Noć* radena »u plavom tonu u skroz modernoj izvedbi«, a *Pred večer* u načinu »secesije«, pri čemu naglašava da se osobito ističu pasteli, od kojih su tri (*Mjesečina*, *Večer u Slavoniji*, *Predvečerje*) majstorski izrađeni »koli u modernoj tehnici, toli u nastroju«, dok sliku *Jutro na Vuki* odlikuje »svjetla pointilistička tehnika«.¹⁷

Dolazak u Osijek dao je Melkusu novi radni poticaj. Imeno-

van je za profesora te je primio mjesto na realnoj gimnaziji kao profesor slobodnog crtanja. Razvio je intenzivnu aktivnost na slikarskom i književnpublicističkom području. Piše feljtone, osvrtne, kritike, kozerije, prati sve kulturno-umjetničke događaje u gradu, pa i na širem području.¹⁸

Sa slikarskog stajališta gledano osječki se period može smatrati nastavkom vukovarskog, jer nosi ista tematska i izvedbena obilježja. Istaknutije su slike iz tog razdoblja: *Jesenje magle*, *Jesenje jutro*, *Tmurran dan*, *Zimska noć*, *Samotan put* (sve ove slike bile su izložene na I. umjetničkoj izložbi u Osijeku 1910–1911. u organizaciji Kluba hrvatskih književnika u Osijeku = KHK), *Večer* (1913), *Kasna jesen* (1913), *Pogled prema retfalačkom klubu* (1913). Ljuboje Dlistuš, urednik »Hrvatske obrane« (Osijek), našao je u Melkusovu ateljeu, neposredno poslije njegove smrti, slike: *Sirotište iza gradskog vrta u Osijeku*, *Breze na Dunavu*, *Zora*, *Večernja rumen*, *Stari seljak s klobukom, lulom i crvenim prslukom*, sve nedatirane, zatim sliku *Drvored uz Dravu* s datacijom 1917. Nadalje je našao oveći broj pastela (*Glava starca*, *Seljak iz Kukujevaca*, *Magla*, *Zalaz sunca*) te nekoliko akvarela (*Starac s bradom*) i crteža olovkom (*Stablo*, *Puteljak*, *Drveće*, *Dva stabla*).

Prije sumiranja Melkusova opusa nastalog po povratku u zemlju, kraći opis i analiza nekih slika bit će nam pritom od koristi. Dometnim ostvarenjem može se smatrati *Pejzaž s krošnjatim stablom*. Prikazuje riječni pejzaž u predvečernjoj atmosferi s dva drveta u prednjem planu, koji zatvaraju velik dio neba svojom tamnom okruglom krošnjom. Slika je sastavljena od sitnih vodoravnih, gotovo kvadratnih mrlja boja, gusto posijanih, koje stvaraju vibrantnu površinu, tkivo u koje su utkani drveće, krošnje, voda, šumarci u pozadini i najzad nebo, koje iz violetnog plavila prelazi prema horizontu u laku rumen zalaza sunca. Takvim nanošenjem boje sve se gubi u neodređenosti i ostaje samo dojam osvjetljenog neba, njegov refleks na površini vode i tamna krošnja. I upravo stoga što se cijeli motiv svodi na ugođaj ranog sutona i na čudesno-poetsku rasvjetu između poluosvjetljenja i sumraka, u atmosferi treperenja i tišine, slika nosi jak ugođajni naboj. Po tehničkom postupku to je u određenoj mjeri impresionistički, pointilistički građena slika, no ne možemo je ipak svrstati u područje tog slikarstva, jer našeg slikara motiv nije toliko zaokupio iz aspekta tehničkog postupka, koliko ga je zaokupio doživljaj tog motiva, fenomen više poetske nego optičke očaranosti. Ipak, tehnički postupak kod ove slike pokazuje ne male mogućnosti, koje su mogle doseći određenu razinu da je Melkus nastavio istraživanja u tom pravcu.

Osvrt zaslužuje i slika *Seoska kućica kraj vode i drumca* (1910), koja se nalazi u Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku.¹⁹ Melkus se ovdje odlučio na šire plohe boja, ne inzistirajući toliko na sitnim mrljama kao kod naprijed opisane slike, ali je jače naglašen narativni karakter, koji gledaoca provocira na promatranje sadržajnog inventara slike, napose na oblačnom

Dragan Melkus, Pejzaž pod snijegom
Dragan Melkus, Landscape under snow

Dragan Melkus, Jesen na putu
Dragan Melkus, Travelling in autumn

nebu, koje dominira slikom i izvedbeno je njezin najvredniji dio. Iako se Melkusov odnos prema secesiji najočitiije manifestira u crtežima za opremu knjiga, utjecaji secesije vidljivi su i na nekim uljima i pastelima. Tu bismo istaknuli tri pastela: *Krošnjato stablo u predvečerje*, *Motiv s Drave* i posebno *Rumeno predvečerje* (1911). Prva slika daje zanimljiv rasplet grana, koji poprima gotovo ornamentalni karakter, djelujući svojom siluetarnošću dekorativno-plošno, konturnim linijama pak nešto dinamičnije od secesijskoga melodijskog ritma linija. Jednak dojam, ali s mirnijim, zaokruženijim linearnim tokovima, ostavlja i slika *Motiv s Drave* na kojoj određena maglovitost, te odnos vertikala drveća i horizontala terena pojačavaju naglasak mirnoće, skladnosti i neke uspavane tišine.²⁰ Treća slika *Rumeno predvečerje* možda je i najizrazitija za Melkusovo umjetničko nastrojstvo. Slikom i opet dominira oblačno nebo, ali u žarkom bakreno-crvenom odsjaju zalaza sunca. Intenzivno rumenilo svoda svrstava motiv izrazito u sferu doživljaja, gdje prevladava zadivljujuća pojava zalaza sunca, njegov odsjaj na oblačju i prenošenje raspoloženja u stanje veličanstvenog uznosa imaginacije. Realnost motiva ovdje se povlači u drugi plan.

Zaustavimo se samo još na jednoj od njegovih posljednjih slika, rađenoj u godini njegove smrti, na slici *Šetalište uz Dravu* (1917). Iz tog stvarno postojećeg motiva slikar pojačavanjem tamnog zelenila travnjaka obale i krošanja drveća te tamnim sjenama stabala što se prebacuju preko svijetle staze šetališta stvara kontrast, koji motiv iz svoje realne egzistencije prenosi u imaginativnu realnost, u područje zasjenjenosti i čini ga više odrazom nekog čudesnog privida nego odista gledanog. U nutarnjem vidiku našeg slikara polazišna je realnost prostor bez prisutnosti ljudi, dio u sebe uvučene, nijeme prirode, koje tiho disanje kao da se čuje u lakom šuštanju lišća, u šumu rijeke, u laganom kretanju oblacića na modrom nebu, nošenih zračnim strujanjima u visinama. Kod gledaoca slika ostavlja dojam kao da stoji pred zrcalnim odslikom nekog davnog, možda u snu viđenog, iz zaborava istrgnutog i sada vizualiziranog doživljaja.

Sažimajući Melkusovo slikarstvo razdoblja proboravljenog u zemlji može se izreći nekoliko općih tvrdnji. Prije svega da je Melkus bio u prvom redu slikar pejzaža. Doduše, kako smo vidjeli, u njega ne manjkaju niti brojni portreti, aktovi, figuralne stvari, ali bit njegove umjetnosti moramo tražiti i nalazimo je u njegovu pejzažnom slikarstvu, u njegovu odnosu prema prirodi.

Melkusov pejzaž nema obilježje realističkog pejzaža, premda je sam taj pojam teško definirati i staviti pod jednu formulaciju. Svakako nije realistički u smislu Courbetove tvrdnje da je slikarstvo pikturalni govor koji se sastoji u prikazivanju stvari »koje umjetnik može vidjeti i dodirnuti«.²¹ Melkusovi pejzaži nisu puka reprodukcija stvarno postojećeg i viđenog, niti imaju za cilj prikazati lokalne, topografske, atmosferske, rasvjetne i druge karakteristike određenog pejzaža. Naprotiv, njegov odnos prema prirodi pretežno je emotivne naravi. Ugodaj, ponajviše lirskog značaja, i stvaranje takva ugodaja leži u temeljima njegova pejzažnog slikarstva. U procesu nastajanja slike, u samom slikarskom radu taj ugodaj prerasta u prevladavajući čimbenik.

Relativno skroman inventar na stvarnim činjenicama njegovih pejzaža nadoknađuje naglašavanjem emotivne komponente, iz čijih je skrivenih slojeva zamjetljivo tanano strujanje elegičnih zvukova, sjetnih raspoloženja. Osjećamo prisutnost ugodajnog raspoloženja koje naginje samoći, tuzi, pri čemu titraji melankoličnih stanja nisu nezamjetni. Zato on traži i slika pejzaže, motive koji pobuđuju takva raspoloženja. To su, kako

Dragan Melkus, Zimski pejzaž
Dragan Melkus, Winter landscape

smo vidjeli, sutoni, predvečernje rasvjete, siva jutra, izmaglice, jesenja žutila, samotni putovi i puteljci, ogoljela stabla, zima kao odraz obamrlosti prirode, kao nagovještaj same smrti. Zalazeći u prirodu on nije zanešenjak koji se divi ljepoti njezinih oblika ili kolorističkih čarolija, nije tragač za izuzetnim senzacijama oka, nego u prvom redu u njoj traži usklađenje svojih osjećajnih stanja s vizualnom pojavom pejzaža. Štoviše, on postojeći krajolik prilagođuje svojem osjećajnom stanju, i možemo reći da se gledani pejzaž postupno pretvara u prostor njegovih raspoloženja. Pomalo romantičarski očaran je fenomenom sutona, bilo da se očituje u sumaglici, sfumatoznoj polurasvjeti ili u žarkom bakrenastom crvenilu. Natojanje za postizanjem tog afektivnog učinka stoji iznad čisto reproduktivne namjere.

S tehničke strane zanimljivo je primijetiti da kod nekih vukovarskih i osječkih pejzaža Melkus primjenjuje sitne poteze kista i čestice boja, koje sastavlja u rjeđe ili gušće tkivo. Boje su nanosene plosnatim kistom i kratkim potezima vodoravnog smjera, odnosno prilagođenog konfiguraciji terena i strukturi oblačnog neba, dok su mrlje pigmentske mase lako nabačene i stvaraju krhki sastav površinskog sloja.

Melkus je bio komunikativan, naoko vedre naravi, no suština njegova bića govori ipak o podvojenoj konstituciji umjetničke ličnosti. Jer iza njegove svakodnevne vanjštine krila se u njegovoj intimi sjetna, samotna, elegična, lirski nastrojena narav. Pri završetku, kao kratak dodatak, još nešto o Melkusu kao grafičaru i kreatoru oprema knjiga.

Melkus se mnogim grafičkim tehnikama (bakropis, drvo-linorez, litografija) uopće nije služio, a i broj crteža olovkom relativno je malen. Međutim obilno je koristio pero i tuš, najviše za ilustracije, karikature i osobito opreme knjiga. Ti su crteži bili očito pod utjecajem grafičkih priloga secesionističkih slikara (E. Eckmann, R. Engels, Fidusa – H. Höppner, C. Strahtmann, P. Behrens, W. Leistikow), objavljenih ponajviše u časopisu »Jugend« (München-Leipzig, 1896). Vrijedi to osobito za Melkusove crteže u »Knutu«, časopisu za satiru i humor, što ga je 1904. izdao u Sremskoj Mitrovici Iso Velikanić.

Samo u dva broja »Knutu« (1904, 1905) objavio je Melkus više od 200 crteža u vidu vinjeta raznih oblika i veličina s biljnim motivima, krajolicima, ljudskim i životinjskim figurama, stilizacijama divljih pataka u letu, labudova, leptirova, hruštevica, glava ovnova, skakavaca, riba. Među crtežima ljudskih figura dosta ih je humorističkog sadržaja s isticanjem deformacija lika (debeli – mršavi, visoki – niski), mrzovoljnika, pijanaca i sl. U tim crtežima Melkus se pokazao neobično vještim i duhovitim stilizatorom cvjetnog ukrasa s jakim ritmičkim naglaskom linija.

Jednako tako rađeni su u secesijskom (jugendstilskom) duhu i crteži za opremu knjiga. Godine 1908. izdaje u Osijeku knjigu pripovijesti *Moj plavi prijatelj*, koju ukrašava nizom vinjeta i crteža sa stiliziranim biljnim i cvjetnim motivima, glavama dje-

vjaka, zaljubljenika i sl. Također ilustrira i neke knjige R. F. Magjera i književne priloge Kluba hrvatskih književnika u Osijeku. Najznačajnija je oprema književnog zbornika »Mi« (1910), za koji je izradio više od tridesetak takvih vinjeta, letvica i drugih sitnih ukrasnih crteža. Među njima nalazimo nekoliko ženskih likova (glava) koje pripadaju krugu žena predanih sanjama, nostalgijama, čežnjama iz svijeta vinjeta Čikoš Sesije za časopis »Mladost« (Beč, 1898).²²

Melkus se nije priključio na hrvatsko slikarstvo i na likovna zbivanja u Zagrebu aktivno sudjelujući u njemu, niti za boravka u Münchenu niti po povratku u zemlju. On je izvan tog zbivanja i živi manje ili više u sferi Münchenskog školovanja, jače pod utjecajem tamošnjih slikarskih strujanja i skupina (Die Scholle, Worpswede) nego na tlu slikarske realnosti u Zagrebu i Hrvatskoj. Da je bio informiran o događajima u slikarstvu u Evropi, osobito u Njemačkoj, svjedoče i brojni časopisi koje je pratio i čitao, ako ne redovito a ono sigurno povremeno.²³ Prema tome vjerojatno je poznao nove tendencije i avangardna stremljenja najmlađe generacije slikara u Münchenu (Der Blaue Reiter i njegovi suradnici V. Kandinsky, Fr. Marc, A. Macke i dr.), no on ostaje minhenovac starije generacije, koji počinje tonskim slikanjem da bi završio slikanjem svojih intimnih lirskih raspoloženja, primjenjujući pritom često razne tehničke postupke, dosežući primjenom poentilističkog postupka svoj određeni pomak naprijed.

Bilješke

1
Dragan Melkus (Begtež, 28. listopada 1860 – Osijek, 5. rujna 1917) školuje se najprije na Kunstgewerbeschule u Beču, a od 1880. do 1884. na Kraljevskoj bavarskoj akademiji likovnih umjetnosti u Münchenu. Studijska putovanja imao je po Njemačkoj, Francuskoj, Švicarskoj. Godine 1892. vraća se u domovinu, službuje na realnoj gimnaziji u Sremskoj Mitrovici, Vukovaru i Osijeku. Osim slikarstvom i svojim zvanjem profesora crtanja bavio se intenzivno književnošću i publicistikom.

2
Razlog njegovu prekidu izlaganja u Zagrebu i apstinenciji od 12 godina vjerojatno je u negativnoj kritici, objavljenoj u Glasniku Društva za umjetnost i obrt u Zagrebu (god. II. za 1887), gdje potpisnik kritike B. (dr. I. Bojničić-Kninski?) upozorava da su Melkusove slike »još uvijek puke učeničke radnje i ništa više«, što je nesumnjivo uvrijedilo Melkusa, pogotovo ako se uzme u obzir da je tada već gotovo tri godine prošlo od njegova diplomiranja na Akademiji.

Po povratku u zemlju kritike njegovih radova bile su uglavnom povoljne, često vrlo pohvalne. Žestok napad doživio je prilikom zajedničkog izlaganja u Osijeku 1910/11. iz pera Gvida Jenya, koji ne samo da je nepovoljno ocijenio Melkusovo slikarstvo nego mu je odrekao svaku umjetničku vrijednost (Die Drau, 5. siječnja 1911; Savremenik, Zagreb, br. 1/1911).

3
Vienac, Zagreb, br. 23, 5. lipnja 1886.

4
Narodne novine, Zagreb, 9. studenoga 1886.

5
Isto.

6
Agramer Zeitung, 28. rujna 1882.

7
Narodne novine, 14. kolovoza 1883.

8
Isto.

9
Agramer Zeitung, 20. ožujka 1884.

10
Narodne novine, 26. srpnja 1884.

11
Narodne novine, 9. studenoga 1886.

12
Rupert Melkus (Botnica, Moravska, 27. ožujka 1883 – Zagreb, 17. prosinca 1891), gradski nadmjernik u Zagrebu. Zaslužan je za izgradnju Zagreba (Praška ulica, Zrinski trg, Gundulićeva ulica; projektirao je Tvornicu duhana, mnoge škole u Zagrebu, a radio je i vodovod).

13
Arhiv Hrvatske, Zagreb – Molba za imenovanjem stručnim učiteljem na Kraljevskoj obrtnoj školi u Zagrebu – akt br. 167 od 28. srpnja 1906. Prve komunalne realne gimnazije u Vukovaru i negativni odgovor Zemaljske vlade u Zagrebu od 8. studenoga 1906.

14
Crkvene slike i restauraciju slika radio za crkve u Lovasu, Gibarcu, Berkasovu, Sotu, Kukujevcima (Hrvatski branik, Sremska Mitrovica, 31. ožujka, 5. svibnja, 2. lipnja, 23. lipnja, 21. srpnja 1894, zatim Katolički list, Zagreb, 10. svibnja 1894).

15
Hrvatski branik od 17. travnja 1897. javlja da Melkus »šalje svoje radnje u Njemačku na izložbe, znadem o i to da su tamo priznanja stekle... Zato žalimo, da gosp. Melkus kod nas ništa ne izlaže...«

Prosvjeta, Zagreb, br. 11, od 1. lipnja 1898, među ostalim, piše o Melkusovu izlaganju u Njemačkoj: »Slike, koje je izložio u ondašnjem 'Kunstvereinu' pohvalile su: Allgemeine Zeitung (nekadašnja Augsburgerica), Münch. Neueste Nachrichten, Fremdenblatt itd...«

16

Melkusove skupne izložbe: 1902. – Izložba Društva umjetnosti u Zagrebu, 5 slika; 1904. – I. jugoslavenska izložba u Beogradu; 1905. – Jubilarna izložba Društva umjetnosti u Zagrebu, 2 slike; 1906. – II. jugoslavenska izložba u Sofiji, 5 slika; 1906. – Izložba Društva umjetnosti u Zagrebu, jedna slika; 1908. – III. jugoslavenska izložba »Lada« u Zagrebu, jedna slika; 1909. – Izložba Hrvatskog društva umjetnosti u Zagrebu, jedna slika; 1910/11. – I. umjetnička izložba KHK u Osijeku, 19 slika; 1911. – Izložba Hrvatskog društva umjetnosti u Zagrebu, održana u Osijeku.

17

Sriemske novine, Vukovar, od 12. studenoga i 24. prosinca 1904; 28. srpnja 1906; 17. kolovoza i 12. listopada 1907.

18

Kratak pregled književnopicističkog rada.

Počinje u Sremskoj Mitrovici oko 1895. raznim zapisima te nastavlja feljtonima, koserijama, kratkim pripovijestima, osvrtima na literarna zbivanja. Godine 1908. izdaje u Osijeku knjigu pripovijesti *Moj plavi prijatelj*, što mu pribavlja članstvo u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu, a 1914. izdaje knjigu *Djevojka s ljiljanom i druge pripovijesti i feljtoni*. Piše o mnogim književnicima (Ibsen, M. Twain, Björnson, Strindberg, Sudermann, Tolstoj i dr.) te o likovnim umjetnicima (G.

Segantini, F. Rops, A. Rodin, R. Valdec, E. Rechnitz i dr.).

19

Karakter pejzaža asocira na motivske koncepcije i ugodajne dispozicije nekih slikara iz kolonije Worpswede, čija je djela vjerojatno poznao (bar djelomično) ili u originalu ili u reprodukcijama.

20

Isto.

21

Citirano po: Peter SAGER, *Neue Formen des Realismus*, Köln, 1973.

22

Olga MARUŠEVSKI, *Počeci moderne u likovnoj opremi nekih zagrebačkih časopisa*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb, br. 3-4/1974. Citat iz Dežmanova programa Mladih u Mladosti (Beč, 1898): »...Preplašili smo se krute zbilje i utičemo se snatrenju, uvlačimo se u tajno skrovište duše naše...«

Hans H. HOFFSTÄTTER, *Geschichte der europäischen Jugendstilmalerei*, Köln, 1975; Rolf LINNENKAMP, *Jugendstil*, München, 1973.

23

U njegovu je ateljeu pisači stol bio krcat knjigama, časopisima, ilustriranim revijama i novinama (Narodna obrana, Osijek, 3. siječnja 1914).

Summary

Oto Švajcer

The Paintings of Dragan Melkus (1)

This paper is limited to Melkus' activity as painter, although he also enjoyed a considerable reputation as a writer and publicist. Chronologically his painting can be divided into two periods: the period of his education and life in Munich (1880–1892) and the period he lived in this country from 1892 to 1917, the year of his death in Osijek. Information about the first period derives from newspaper reports, especially Zagreb papers (1881–1887) and two paintings: The girl with a hand on her bosom from the collection of dr Mirna Flögel in Zagreb, and the painting The Blacksmith kept at the Modern Gallery in Zagreb. For the period 1892–1917 we also have records in newspapers and periodicals, but the best source is dr Flögel's collection, the richest

Melkus collection in Yugoslavia. During the Munich period Melkus mainly produced genre-paintings in the traditional academic manner. He continued to paint in this manner after returning to Croatia, but turned increasingly towards landscape painting, the observation and experience of nature, especially its diurnal and seasonal change. He became a painter of atmosphere, neglecting the realistic details of a landscape in favour of the reflection of his moods dominated by the elegiac tone. This is confirmed by many titles of his paintings such as Twilights, Mornings, Mists, Autumn, Winter etc. Melkus stood apart from the contemporary artistic life in Zagreb, the metropolis of Croatian painting. More and more he turned towards memories and impressions from his school days in Munich, memories of various events bearing the imprint of Jugendstil which marks many of his oils and pastels, and even more his book illustrations and designs.